

DUNJA JUTRONIĆ
Split

AMERIČKI, ENGLISKI I HRVATSKI (ČAKAVSKI DIJALEKT) U KONTAKTU

FONOLOŠKA I GRAMATIČKA ADAPTACIJA POSUĐENICA

Uvod¹

Dva jezika su u kontaktu »ako se ista osoba njima služi nazmjenično.«² Ako osoba govori dva jezika, onda se može očekivati da će oba jezika doživjeti određene promjene jer je u takvim slučajevima vrlo teško spriječiti međusobni utjecaj jednoga lingvističkog sistema na drugi. Taj fenomen međusobnog utjecaja, koji se naziva *lingvistička interferencija*, Uriel Weinreich je definirao kao »oni slučajevi devijacije od normi oba jezika do kojih dolazi u govoru bilingvâ kao rezultat poznavanja više od jednog jezika, tj. kao rezultat jezika u kontaktu.«³ Drugim riječima, kontakt između dva jezika obično, a i neizbježno, uvjetuje lingvističku interferenciju. U ovom članku ukazat ćemo na osnovne tendencije i promjene u fonologiji hrvatskog jezika i njegova čakavskog dijalekta (HČ) koje su rezultat utjecaja američkog engleskog (AE) u govoru Hrvata iseljenika i njihovih potomaka koji se služe jezikom svojih roditelja. Također ćemo razmotriti na koji način su AE riječi (posuđenice) adaptirane gramatičkim kategorijama u hrvatskom.

Problemi se kreću od slučajeva gdje je AE riječ upotrijebljena u hrvatskoj rečenici u potpuno nepromijenjenom obliku, kao npr. u slijedećem primjeru: Ja sam *sick* (Ja sam bolestan) pa do pri-

mjera kao što su: Mater i otac su *divorsani* (Mater i otac su rastavljeni) gdje je AE riječ *to divorce* potpuno prilagođena fonološkoj, morfološkoj i gramatičkoj strukturi hrvatskog jezika.

Metoda istraživanja

Iseljenici koji su došli iz raznih krajeva Evrope skupljali su se u veće ili manje etničke grupe kojih ima u velikom broju po čitavim Sjedinjenim Američkim Državama. Steelton, mali grad u predgrađu Harrisburga u državi Pennsylvaniji, jedno je takvo naselje koje su nastanili jugoslavenski iseljenici krajem devetnaestog stoljeća.⁴ Taj gradić je izabran iz slijedećih razloga: prvo, smatrala sam da će proučavanje i praćenje promjena u jeziku kroz nekoliko generacija biti plodonosnije i dati bolje rezultate ako je ono provedeno u jednoj većoj grupi ljudi koji govore tim jezikom nego što bi to bila izolirana obitelj ili pojedinac; drugo, gradska sredina je povoljnija od seoske jer je seoska uvijek zatvorenija, izoliranija i stoga se u njoj jezik sporije mijenja. I, na kraju, Steelton je kao grad po svojem načinu života tipičan predstavnik bilo kojega drugog urbanog etničkog centra u Americi.

Lingvistička analiza zasnovana je na govoru sedmorice informanata. Budući da su cilj analize promjene u govoru raznih generacija, jedna grupa govornika se sastoji od četiri informanta iz prve generacije onih čakavaca koji su rođeni u Hrvatskoj. Slijedeća grupa od tri informanta sačinjava drugu generaciju, djecu rođenu u Americi. Nadala sam se naći informante koji bi bili predstavnici treće generacije, međutim kako je samo jedan takav informant vladao hrvatskim do određene mjere, analiza obuhvata samo govor prve i druge generacije.

S informantima se govorilo hrvatski i svi su razgovori bili snimljeni na magnetofonu. Najprije su za svakoga uzeti potrebni biografski podaci, a zatim sam nastojala da razgovori budu što prirodniiji kako bi se izbjegla artifičijalnost formalnog intervjua. Teme su razgovora bile svakidašnje i informantima dobro poznate i bliske, kao npr. o njihovom dolasku u Ameriku, o obitelji, o poslu, starom kraju (kako oni nazivaju mjesto odakle su došli), o aktivnostima i životu u gradu itd. Najvažnije je bilo potaknuti ih da govore spontano kao što to rade u svakodnevnom razgovoru u obitelji ili s prijateljima. Uz prve informante pažljivo sam slušala govor gdje god je to bilo moguće, na ulici, na neslužbenim ili javnim sastancima. Svi su razgovori bili transkribirani a zatim analizirani.

Na slijedećim stranicama data je 1) povijesna i socijalno-kulturna pozadina hrvatskog stanovništva u Steeltonu, a zatim 2) fonološka analiza govora dijela stanovništva koji govori čakavskim dijalektom, 3) gramatička adaptacija AE posuđenica, 4) primjeri konverzacije informanata čakavaca.

1) Povijesna i socijalno-kulturna pozadina hrvatskog stanovništva u Steeltonu

Steelton, grad od preko 11.000 stanovnika,⁵ osnovan je 1866. godine, godinu dana pošto je proradila Pennsylvania Steel Company (pennsylvanijska kompanija čelika) i njena prva tvornica podignuta na mjestu gdje danas leži Steelton. Položaj je bio vrlo privlačan za podizanje tvornice jer je Harrisburg u neposrednoj blizini a uz to i Pennsylvania Canal i rijeka Susquehanna koji su služili za prijevoz. Postojala je također i cesta Philadelphia—Pittsburgh koja je išla nedaleko od današnje željezničke pruge. Tvornica je napredovala i stanovništvo je rapidno raslo. Najprije je za novi gradić bilo predloženo ime Baldwin, po Matthewu Baldwinu, osnivaču Baldwin lokomotiva u Philadelphiji. Kako su u Pennsylvaniji već postojala mjesta s takvim imenom, to nije prihvaćeno. Kad je grad 1880. postao dio općine, službeno je nazvan Steelton. Kako se grad širio bili su mu priključivani veći dijelovi okolne zemlje. S ostalim mjestima u predgrađu, Oberlinom i Enhautom, broj stanovnika 1920. bio je 13.428. I dandanas tvornica čelika leži uzduž istočne obale rijeke Susquehanna i još uvijek većina stanovništva radi u njoj, pa je stoga Steelton još i danas »steel town« (grad čelika).

Stanovništvo Steeltona čine razne etničke grupe. Zastupljene su razne nacionalnosti: Talijani, Mađari, Nijemci, Irci i Velšani. Jugoslaveni (Hrvati, Slovenci, nešto Srba i Makedonaca) brojem nadvisuju sve druge grupe toga grada. Steelton je jedna od mnogih naseobina gdje su se jugoslavenski iseljenici nastanili krajem devetnaestog stoljeća.⁶ Njihov broj je bio najveći između 1896. do 1920, zahvaljujući liberalnoj politici imigrantske komisije. (U. S. Immigration Commission). Glavni razlog emigracije bila je loša ekonomska situacija u Austro-Ugarskoj u kojoj su živjeli Hrvati i Slovenci. Nije bilo dovoljno zemlje za obrađivanje u prenapućenim dijelovima države. Porezi su bili veliki i mnogi su živjeli u siromaštvu. Mladi ljudi su željeli izbjeći tri godine službe u austrijskoj vojsci. S druge strane Amerika je tražila radnu snagu. Iseljenici su željeli bolje radne uvjete, bolji način života, pozivali su ih prijatelji i rodbina koji su već bili u Americi. Sve je to zajedno uvjetovalo veliko iseljavanje.

Steeltonska priča o Hrvatima iseljenicima po mnogo čemu je tipična priča. Hrvati su došli između 1880. i 1885, a zatim ih je još veća grupa stigla između 1885—1890. Većina njih je iz Vivodina, općine između Karlovca i slovenske granice, ima Dalmatinaca i Primoraca, uglavnom s Dugog otoka i Krka. Doseljenici su bili mladi ljudi iz siromašnih seoskih predjela Hrvatske. U početku je njihova odluka bila da dođu do novca i da se nakon toga vrate kući. Neki od njih su i putovali, ali su se ponovo vraćali u Ame-

riku. Drugi su odlazili, ženili se kući a zatim dovodili i žene natrag u Ameriku. Tako je 1895. u Steeltonu bilo šezdeset hrvatskih obitelji. Sva putovanja a i masovno doseljavanje okončao je Prvi svjetski rat i od tada je bilo malo onih koji su napuštali svoju novu zemlju a pridošlica je sve manje.

Većina doseljenika radila je u tvornici čelika. Tu su radili najteže poslove jer nisu poznavali jezik, a uz to su mnogi bili nepismeni. Životni uvjeti bili su loši, plaće niske a radni dan je trajao dvanaest i više sati. Živeći u stranoj zemlji osjetili su potrebu da se međusobno organiziraju kako bi riješili probleme za poseljavanja, stanovanja, zaštitili obitelji kojima je otac doživio nesreću pri poslu. Godine 1882. Hrvati i Slovenci osnovali su u Steeltonu društvo »Sv. Nikola« čiji je zadatak i cilj bio rješavanje takvih problema. To je društvo bilo organizirano neovisno i vremenski nešto prije nego što je osnovana Hrvatska bratska zajednica (Croatian Fraternal Union — CFU) čija je današnja uloga da pruža socijalnu i moralnu pomoć i potporu svim Hrvatima u Americi i Kanadi. Zajednica je bila osnovana 1894. zajedničkim naporom triju nezavisnih zajednica koje su bile stvorene iz sličnih potreba kao i »Sv. Nikola«. CFU sa svojim središtem u Pittsburghu pruža »materijalnu, socijalnu, intelektualnu i moralnu podršku svojim članovima u nastojanju da postanu vrijedni građani Amerike i Kanade.«⁷ CFU izdaje svoju novinu »Zajedničar« koja je počela izlaziti 1904. Sada je polovica novine (tri stranice) tiskana na engleskom a isti broj stranica na hrvatskom. Moto novine je tiskan na prvoj strani i glasi: — *Svi za jednoga, jedan za sve.*

Kad je CFU bila osnovana, Hrvati Steeltona su odlučili da se odvoje od Slovenaca i priključe svojoj većoj organizaciji. Bili su primljeni u CFU 1895. i svoju su zajednicu nazvali »Sv. Lovro« (St. Lawrence). »Sv. Lovro« ima 724 člana i najveća je zajednica u Steeltonu. Uz nju postoji i društvo »Sv. Ivan« s 80 članova a i žensko društvo »Sv. Ana« koja ima oko četrdeset članova. »Sv. Lovro« ima i odjel za djecu (Junior order) pod nazivom »Anđeo Čuvar« koji broji 367 članova. U društvenim prostorijama »Sv. Lovre« okupljaju se i zabavljaju i stari i mladi. Subotom se održavaju plesovi uz zvuk tamburica i poznatih pjesama iz starog kraja. Ako nema dovoljno muškaraca, žene i djevojke plešu međusobno kao što se to još uvijek radi u našim manjim mjestima. Nedjeljom se prostorije otvaraju u osam sati ujutro i tu muževi provode vrijeme u pričanju. Prema starom običaju muževi nedjeljom donose kući kruh; da ne bi prekidal i ugodne razgovore, kruh im se donosi iz mjesne pekarnice u prostorije društva i oni ga tu kupuju. Nedjeljom popodne sakupljaju se novci za razne vrste osiguranja, igra se *bingo* (igra slična tomboli), a nekoliko starijih ljudi igra karte. Svečanosti kao što su vjenčanja ili godišnjice slave se također u klubu zajednice »Sv. Lovro«.

Do 1892. postojala je jedna katolička crkva u koju su išli Irci, Hrvati i Slovenci. Za važnije crkvene blagdane Hrvati su odlazili u Harrisburg u crkvu Sv. Lovre. U to vrijeme putovanje je bilo mnogo kompliciranije i sporije nego danas. Putovalo se brodovima koje su vukle mazg'e s kopna uzduž kanala a vrlo često se išlo i pješke. Kad se u Pittsburghu pojavio hrvatski svećenik, Hrvati su ga pozvali da održi uskrсну misu u Steeltonu. Isti se svećenik složio da ostane u Steeltonu i 1889. je njegovom zaslugom sagrađena crkva Sv. Marije (St. Mary's). Crkva danas ima i osnovnu školu, klub za narodne plesove i tamburicu. Članovi toga kluba su djeca iseljenika i tu, učeći plesati narodne plesove i svirati na tamburici, oni na neki način održavaju tradiciju svojih roditelja. Svake godine za Prvi maja klub »Kolo« održava veliki koncert folklorne muzike i plesova iz svih krajeva Jugoslavije.

Škola Sv. Marije ima 189 đaka a katolička gimnazija 60. Crkvu posjećuje 536 obitelji a »Sv. Lovro« ima oko 1000 članova skupa s podmlatkom. Kako većina vjernika pripada i društvu »Sv. Lovre«, u Steeltonu ima otprilike 1000 do 1.500 stanovnika hrvatskog porijekla.

Danas u Steelton stiže malo novih doseljenika. Jedino dolaze poneki koji tu već imaju rodbinu i prijatelje. Velik broj starih doseljenika odselio se u obližnja mjesta, Camp Hill i Brestler. Mlađi odlaze u Harrisburg gdje traže posao drukčije vrste no što je rad u tvornici čelika. Ali i ti stariji i mlađi još uvijek se smatraju Steeltoncima, često odlaze u klub i posjećuju svoju crkvu.

Hrvatski jezik još uvijek živi i uglavnom se govori kod kuće s roditeljima ili među prijateljima. Hrvatski se može čuti i na sedmičnim sastancima članova zajednice »Sv. Lovro«. Jezik, međutim, pomalo izumire zbog miješanih brakova gdje roditelji s djecom govore engleski. Ako se hrvatski govori i u kući, djeca izgube interes za naš jezik kad krenu u školu. Crkvena je služba na engleskom jer je teško naći svećenike koji vladaju dobro hrvatskim. Za održavanje tradicije u tim prilikama religija ima važnu ulogu jer drugih mogućnosti za njezovu upotrebu i nema. Kakav je jezik kojim se služe Steeltonci prikazan je na slijedećim stranicama.

2) *Fonološka interferencija*

Najvidljiviji rezultat dužeg kontakta između AE i H je broj riječi koje su oni koji govore hrvatski posudili iz AE. Te riječi posuđenice prolaze kroz različite stupnjeve i vrste fonološke adaptacije. Ima velik broj riječi i fraza koje su upotrijebljene u hrvatskoj rečenici u potpuno neizmijenjenom obliku (tzv. neasimilirane posuđenice) ili s vrlo minimalnom fonološkom adaptacijom kao u slijedećim primjerima:

Dobili smo *loan* (zajam)
Moj muž je *financial secretary* (financijski sekretar)
But then ona se udala za Talijana (A onda)
Ja nemam nikoga tamo *that I know of* (o kome ja znam)

Često informanti zastaju u govoru prije nego što upotrijebe posuđenicu ili je nagovijeste frazama kao što su: *what they call* (što oni zovu), *what we say* (što mi kažemo), *how do you say* (kako kažete) itd.

How do you say, February, februar
Što mi kažemo po merikansku, living room (soba za dnevni boravak)

Također se služe istim izrazima na oba jezika, kao npr.:

Ovo je općina, zove se *township*
Onda imaju dućane, štor (asimilirana posuđenica od *store* /'dućan')
Čorč, crkva (*church*)
Ivan Meštrović, skalptor (*sculptor*), kipar
Zemlja i ocean, *land and sea*.

Neasimiliranih riječi ima malo, one praktički i ne postoje u govoru prve generacije i uglavnom su karakteristične za informante druge generacije. Neasimilirane riječi također su u manjini kad se usporede s brojem asimiliranih ili adaptiranih posuđenica. Opća je tendencija onih koji govore hrvatski da interpretiraju glasove u posuđenicama prema pravilima hrvatskog fonetskog sistema. Koliko će uspjeti u asimiliranju glasova zavisi o stupnju poznavanja jednog i drugog jezika i o njihovom statusu kao materinskom ili stranom jeziku. Ako dobro poznaju jezik (ili ako im je materinski), onda će fonološka adaptacija posuđenica biti potpunija. Fonološke modifikacije posuđenica prikazane su pod vokalizmom i konsonantizmom i primjeri su dati za razne realizacije svakog glasa.

Vokalizam

Engleski vokali zamijenjeni su u posuđenicama slijedećim hrvatskim vokalima:⁸

/i/ > i

feet > /fit/ »stopala«; teacher > /tičer/ »učitelj«;
week > /vik/ »sedmica«

/I/ > i

city > /sifi/ »grad«; office > /ofic/ »ured«; kill > /kil/ »ubiti«
> e
security > /sekjurit/ »sigurnost«; chickens > /čikeni/ »pilići«

/ə/ > e
cent > /sent/ »cent«; dress > /dres/ »haljina«; chair > /čer/
»stolica«
> i
mechanic > /mikanik/ »mehaničar«

/ə/ > e
bag > /bega/ »torba«; candy > /kendi/ »bombon'; factory >
/faktori/ »tvornica«
> a
bankbook > /banbuk/ »bankovna knjižica«; damage > /damadž/
»šteta«; banquets > /bankvets/ »banketi«

/a/ > a
Chicago > /čikago/, father > /fader/ »otac«; shop > /šap/ »du-
ćan«
> o
block > /blok/ »blok kuća«; contractor > /kontrektor/ »ugova-
ratelj«

/ə/ > o
lawyer > /loj'er/ »advokat«; walk > /vok/ »šetnja«; law > /lo/
»zakon«
> u
snore > /snurati/ »hrkati«

/A/ > o
plumber > /plomber/ »vodoistalater«; truck > /trok/ »kamion«;
brush > /broš/ »četka«

Adaptacija A > o je specifična za informante koji govore čakavskim dijalektom. U tom dijalektu postoji tendencija da se otvoreno a izgovara slično zatvorenijem o. Ta crta govora prenesena je i na posuđenice. Riječ *kanal* u standardnom jeziku postaje *konal* u čakavskom.⁹

> a
money > /mani/ »novac«; uncle > /ankl/ »ujak«; nut > /nat/
»orah«

> u
company /kumpani/ »društvo«; po svoj prilici prema čakavskoj riječi *kumpanija*.

/o/ > o
boat > /bot/ »brod«; railroad > /rejrod/ »željeznička pruga«;
rope > /rop/ »konop«

/ɔ/ > u
July > /džulaj/ »srpanj«; cookies > /kuksi/ »slatkiši«; book >
/buk/ »knjiga«

/u/ > u
school > /škul/ »škola«; June > /džun/ »lipanj«; shoes > /šuz/
»cipele«

/ɔ/ > e
candle > /kandel/ »svijeća«; girl > /gerl/ »djevojka«; furnace
> /fernes/ »peć«

> i
cousin > /kozín/ »rođak«; insurance > /inšurína/ »osiguranje«

> a
company > /kumpani/ »društvo«; camera > /kamara/ »foto-
grafski aparat«

Budući da u čakavskom *kamara* znači *soba*, ta riječ se u tom
značenju ne upotrebljava u govoru informanata čakavaca.

Umjesto *kamare* služe se standardnom hrvatskom riječju *soba*
ili posuđenicom *bedrum* (od *bedroom* »soba«)

> o
computer > /kompjuder/¹⁰

> u
cannon > /kanun/ »top«; gallon > /galun/ »galon« gdje je pod
utjecajem čakavskog dijalekta pisano o interpretirano kao *u*.¹¹

/e/ > e
baby > /bebi/ »dijete«; state > /stet/ »država«; cane > /ken/
»štap«

> ej
state > /stejt/ »država«; change > /čejnđž/ »promjena«

> i
vacation > /vikešn/ »praznik«

AE diftonzi zamjenjuju se određenim vokalom + j. /au/ se izgo-
vara kao diftong ili se reducira u /a/.

/ai/ > aj
Friday > /frajdi/ »petak«; mile > /majl/ »milja«

/ɔi/ > oj
boys > /bojsi/ »dječaci«

/au/ > au
house > /hauzi/ »kuća«; town > /taun/ »grad«; now > /nau/
»sada«

> a
powder > /pader/ »prah«; anyhow > /aniha/ »ipak«

Konsonantizam

Slijedeća grupa suglasnika b, g, f, v, s, z, š, ž, č, dž, m, n, j ima vrlo slične 'ekvivalente u hrvatskom jeziku kojima su ti suglasnici zamijenjeni u govoru bilingvalaca. Tu su od najvećeg interesa njihove dijalektološke interpretacije.

b > b

club > /klob/ »klub«; bowl > /bola/ »zdjela«; basket > /basket/ »košara«

g > g

glasses > /glesil/ »čase«; rug > /rag/ »prestirač«

f > f

factory > /faktori/ »tvornica«; office > /ofic/ »ured«; knife > /najf/ »nož«

v > v

Virginia > /virdžinija/ »Virđinija«; visit > /vizit/ »posjeta«

s > s

niece > /nis/ »nećaka«; force > /forsi/ »snaga«

> z

bus > /buzom/ primjer asimilacijskog ozvučavanja suglasnika s u međusamoglasničkom položaju

place > /plez/ gdje je došlo do ozvučavanja finalnog suglasnika prema analogiji s izgovorom u kosim padežima kao /plezima/ (dat. pl.)

> c

kao u service > /service/ pod utjecajem ortografije ili pisanog oblika

> š

steel > /štil/ »čelik«; Steelton > /štelton/ kiss > /kišujemo/ »poljubiti«

To je dijalektološka interpretacija /š/ jer u govoru čakavaca u mnogim slučajevima /s/ > /š/, naročito u riječima stranog porijekla¹²

z > z

cousin > /kozin/ »rođak«; brassiere > /brazir/ »grudnjak«

> s

president > /president/ pod utjecajem ortografske forme

š > š

vacation > /vikešn/ »praznici«; ship > /šip/ »brod«; shut > /šut/ »zatvoriti«

> c
depression > /deprecija/ gdje je informant imao na pameti hrvatsku riječ *akcija* i prema njoj skovao *deprecija* iako postoji riječ *depresija*

> č
Patricia > /patričja/; u čakavskom dijalektu /š/ se ponekad zamjenjuje sa /č/¹³

č > č
chestnut > /česnat/ »kesten«; teacher > /tičerka/ »učitelj/¹⁴

dž > dž
bridge > /bridž/ »most«; generation > /dženeracija/ »generacija«; college > /kalidž/ »kolidž«

> č
change > /čenčati/ »mijenjati« obezvučavanje kao rezultat asimilacije sa početnih /č/

> ž
jar > /žar/; dž nije vrlo često suglasnik u hrvatskom jeziku i često prelazi u ž kao i u ovoj posuđenici; na primjer u hrvatskom džep > žep, džigerica > žigerica

n > n
navy > /nevi/ »mornarica«; cousin > /kozin/ »rođak«

m > m
money > /moni/ »novac«; room > /rum/ »soba«

j > j
yard > /jarda/ »dvorište

Druga grupa samoglasnika p, k, t, d, l, r, h razlikuje se od engleskih glasova po načinu i mjestu artikulacije.

/p/ bezvučni, dvousnjeni i /k/ bezvučni grleni eksplozivni glasovi u posuđenicama su neaspirirani u položaju gdje su u AE aspirirani

p > p neaspiriran
pins > /pine/ »igla«; pocket > /poket/ »džep«

Zapaženo je međutim da se priličan broj posuđenica i hrvatskih riječi koje počinju s /p/ izgovara s aspiracijom. To se najčešće događa u govoru grupe informanata iz druge generacije čiji je prvi jezik engleski.

> f
ship > /šif/ »brod«

> b
hospital > /hozbidal/ »bolnica« gdje je došlo do asimilacionog ozvučavanja /s/ i /p/ u međusamoglasničkoj poziciji

k > k neaspiriran

cookies > /kuksi/ »kolači«; come on > /kuman/; također i s aspiracijom u hrvatskim riječima kao kod > [k^hod] ili kuha > [k^huha]

t > t dentalni a ne alveolarni i neaspiriran u poziciji gdje je u AE aspiriran

blanket > /blaket/ »pokrivač«; tax > /tekسا/ »taksa«

> d

rent > /rendat/ »iznajmiti«; start > /stardovat/ »početi«.

U ovim riječima /t/ je prešlo u /d/ kad se našlo u položaju između dva zvučna fonema (n/r i a/o) pošto je na posuđenicu nadodan hrvatski infinitivni sufiks -at(i)/-ovat(i).

d > dentalni a ne alveolarni

degress > /digriz/ »stupanj«; Friday > /frajdi/ »petak«

l tamno i svijetlo postaje srednje l

tools > /tulsi/ »alat«; table > /tebl/ »stol«

Postalveolarni frikativ /r/ zamjenjuje se alveolarnim kotrljavim /r/

bar > /bara/ »bar«; store > /štor/ »dućan«

> l

iron > /ajlen/; u čakavskom dijalektu /r/ se zamjenjuje sa /l/ naročito u stranim riječima¹⁵

> m

carpenter > /kampenter/; /r/ je zamijenjen dvousnenim /m/ prije dvousnenog /p/ što je slučaj asimilacije po mjestu izgovora glotalni frikativ /h/ postaje mekonepčani /h/

hall > /hola/* »predsoblje«; hard > /hard/ »tvrd«; hole > /hol/ »rupa«

Slijedeći suglasnici nemaju ekvivalente u hrvatskom: θ, δ, η, w

θ > t

third > /tord/ »treće«; nothing > /noting/ »ništa«

> s

something > /somsin/ »nešto«

> d

forth > /ford/ »naprijed«

δ > d

father > /fader/ »otac«; they > /dej/ »oni«; that > /det/ »to«

η > ng ili nk; η se inače javlja u hrvatskom, ali ne kao nezavisni fonem.

bank > /bank/ »banka«; everything > /evriting/ »sve«

* glotalni frikativ /h/ postaje mekonepčani /h/.

> n

parking > /parkin/ »parkiranje«; cufflink > /kuflin/ »dugme za manšetu«

w > v

west > /vest/ »zapad«; work > /verk/ »rad«;

/ts/ na kraju riječi informanti izgovaraju kao /c/: tickets > /tikce/ »karte«; bullets > /bulece/ »meci«

Neke konsonantske grupe su pojednostavnjene:

development > /developtent/ »razvoj«; temperature > /tempiče/ »temperatura«; government > /goverment/ »vlada«; extra > /estra/ »naročito«; u slučajevima gdje su se našle grupe od tri ili više suglasnika one su reducirane na dva /pm/ u *development* ne pojavljuje se u hrvatskom kao suglasnička grupa u srednjoj poziciji i zato je pojednostavnjen; /nt/ nije uobičajena krajnja suglasnička grupa i to je uzrokovalo gubljenje /t/ u *government*.

Slijedeća lista je lista AE fonema i svih njihovih realizacija u američkom-hrvatsko-čakavskom (A-HČ) govoru. Čakavske varijante naznačene su zagradama.

Samoglasnici

AE		A-HČ	AE		A-HČ
/i/	>	i	/o/	>	o
/I/	>>	i, e	/u, ǫ/	>>	u
/e/	>>	e, i	/ə/	>>	a, i, e, o, (u)
/æ/	>>	e, a	/e/	>	e, ej
/a/	>>	a, o	/ai/	>>	aj
/ɔ/	>>	o, u	/oi/	>>	oj
/ʌ/	>	(o), a, (u)	/au/	>	au, a

Suglasnici

AE		A-HČ	AE		A-HČ
/b/	>	b	/p/	>	p, f, b
/g/	>>	g	/k/	>>	k
/f/	>>	f	/t/	>>	t, d
/v/	>>	v	/d/	>>	d
/s/	>>	s, z, c, (š)	/l/	>>	l
/z/	>>	z, s	/r/	>>	r, (l), m
/š/	>>	š, c, (č)	/h/	>>	h
/č/	>>	č	/θ/	>>	t, s, d
/dž/	>>	dž, č, ž	/ð/	>>	d
/n/	>>	n	/ŋ/	>>	ng, nk, n
/m/	>>	m	/w/	>	v
/j/	>	j			

3) Gramatička adaptacija AE posuđenica

Pošto je posuđenica primljena iz jednog jezika u drugi, ona uz fonološku adaptaciju doživljava i gramatičku adaptaciju. Ovdje ćemo proučiti kako su AE posuđenice interpretirane i adaptirane u razne gramatičke kategorije hrvatskog jezika. Kako su realizacije gramatičkih kategorija u ta dva jezika različite, tj. AE je jezik gdje se gramatičke funkcije uglavnom ne izražavaju pomoću nastavaka i jezik koji nema gramatičkog roda dok je H inflektivan jezik s gramatičkim rodом, tu možemo očekivati velik broj interesantnih promjena.

Vidjeli smo da ima određen broj posuđenica koje ne podliježu fonološkoj adaptaciji i upotrebljavaju se u hrvatskom u svojem izvornom obliku. Riječi koji su fonološki neasimilirane uglavnom nisu ni gramatički adaptirane, kao npr.:

Moj otac je djelovao u *steelworks* (tvornica čelika) gdje prema pravilima hrvatskog jezika nedostaje nastavak za lokativ -u.

Ja sam imala *subjects* (predmete) u školi gdje je *subject* također gramatički neasimilirana riječ.

Gramatički neasimilirane riječi javljaju se i sa fonološki adaptiranim posuđenicama kao npr.:

Kod jedne moje *kozin* (cousin, nećaka)

Imala sam *adres* (address, adresa) na *pakidž* (package, paket). Većina riječi posuđenica vlada se prema pravilima hrvatskoga gramatičkog sistema. Adaptacije ćemo prikazati prema kategorijama počevši s imenicama, jer su u toj kategoriji posuđenice najbrojnije.

Imenice

a) rod

Kako AE nema gramatičkog roda a hrvatski ima tri gramatička roda, AE posuđenice s prirodnim rodом adaptiraju se jednom od gramatičkih rodova. Najveći broj posuđenica dobija muški rod, dok su posuđenice sa srednjim rodом najslabije zastupljene.¹⁶ Opće pravilo je da imenice koje završavaju na suglasnik pripadaju muškom rodu kao npr.:

njiov *betrum* (bedroom, soba)

onaj *bridž* (bridge, most)

očes onaj *kek* (cake, kolač)

plati *govermenu* (government, vlada)

Čak i imenice koje završavaju na -o, što je u hrvatskom oznaka za srednji rod, u posuđenicama postaju muškog roda:

mali *pilo* (pillow, jastuk)

taj *bingo* (bingo, igra slična tomboli)

lipi *tebleklo* (tablecloth, stolnjak)

Imenice koje završavaju na -i uglavnom su muškog roda:

trdi <i>kendi</i>	(candy, bombon)
veliki <i>siti</i>	(city, grad)
brick layer	briklar (zidar, ciglar)
rigger	riglar (čovjek koji upravlja konopcima)
cake eater	keksar (onaj koji jede kolače)

Sufiks -nik se javlja kao derivacijski sufiks za imenice muškog roda:

television	televižnik (televizor)
boader	burnik (stanar)

Derivacijski sufiksi za imenice ženskog roda su -ica i -ka:

grocery	groserica (dućan mješovite robe)
teacher	tičerka (učiteljica)

Dijalektalni sufiksi mogu promijeniti rod posuđenica:

depression	deprecija <i>f</i>	deprešjun <i>m</i>	(depresija, čakavski)
prohibition	proibicija <i>f</i>	proibišjun <i>m</i>	(prohibicija, čakav.)

Analiza gramatičkog roda posuđenica pokazuje da je muški rod najzastupljeniji i da je najveći broj posuđenica muškog roda. Fonetska asocijacija ima najviše utjecaja kod određivanja posuđenica muškog roda, iako nije presudna. Ženski rod fonetski je asociiran s -a završetkom, ali i semantska asocijacija igra važnu ulogu pri određivanju roda.¹⁸ U mnogim slučajevima kod tih posuđenica postoji hrvatska riječ s identičnim ili sličnim značenjem što utječe na rod koji dobiva posuđenica.

Primjeri:

book	buka	(prema knjiga)
brush	broša	(prema četka)
blanket	blanketa	(prema kuverta, čak.)
bowl	bolza	(prema zdjela)

Semantska asocijacija je odlučan faktor kod imenica ženskog roda koje završavaju suglasnikom. Da nema semantske asocijacije, teško bi bilo objasniti zašto kod posuđenica postoji velik broj koje su ženskog roda a završavaju na suglasnik kad je takvih imenica ženskog roda malo u hrvatskom. Primjeri su slijedeći:

necklace	neklis	(prema ogrlica)
visit	vizit	(prema posjeta)
cups	kops	(prema šalice, čikare čak.)
shirts	šerc	(prema košulje)
earrings	irings	(prema naučnice, rečine čak.)

Većina posuđenica koja se u AE završavaju na suglasnik postaju u H ženskog roda kad im je nadodan nastavak -a koji je u H oznaka za ženski. Ovo su primjeri:

velika *bola* (bowl, zdjela)
ove *blankete* (blanket, pokrivač)
u toj *kempi* (camp, logor)
ima *karu* (car, auto)

U posuđenicama ima imenica ženskog roda koje završavaju na suglasnik:

ona *neklis* (necklace, ogrlica)
ova *frejz* (phrase, fraza)
ove *irings* (ear-rings, naušnice)

Samo se nekoliko imenica javlja u srednjem rodu a one, uz srednji rod, imaju još jedan ili dva roda:

staro *siti n* (city, grad)
veliki *siti m* (city, grad)
kar *m i* za *kara* te košta (car, auto)
kara *f* one su zašle u *karu*

kar *n* pa sva ona *kara*

Posuđenice koje se naizmjenično javljaju u jednom ili u drugom rodu ima mnogo. To su uglavnom riječi koje su u svakodnevnoj upotrebi:

strit *m* to su susedi preko *strita* (street, ulica)
strita *f* dole na *striti*

ofic *m* samo u *oficu* (office, kancelarija)
ofica *f* ženska na *ofici*

rum *m* treba *ruma* (room, prostor, soba)
ruma *f* nema *ruma*

šift *m* drugi *šift* (shift, smjena)
šifta *f* jednu *šiftu*

basket *m* vazmi taj *basket* (basket, košara)
basketu *f* u tu *basketu*

Derivacijski sufiksi pomažu da se odredi rod posuđenica. Riječi koje završavaju na -er zadržavaju taj nastavak i vrlo ga rijetko zamjenjuju hrvatskim sufiksom -ar koji označava vršioca radnje. Sufiks -er u hrvatskom se jeziku javlja u riječima stranog porijekla, kao na primjer *blefer* (bluffer), *menadžer* (manager).¹⁷ Sufiks -ar se javlja umjesto -er u nekoliko primjera:

Još možemo reći da je srednji rod najneproduktivniji i da postoji određen broj imenica koje naizmjenično imaju muški ili ženski rod.
Padež

AE je analitičan jezik dok je H sintetičan, što znači da je funkcija AE riječi u rečenici određena njihovim položajem u rečenici, dok je u H funkcija naznačena inflekcijom same riječi i stoga mjesto u rečenici ne igra glavnu ulogu.

Kojoj će deklinacijskoj grupi pripasti posuđenica zavisi od toga kojeg je gramatičkog roda. Neke posuđenice ostaju nepromijenjene, tj. imaju izvorni oblik nominativa. To su ponovo i uglavnom one koje su fonološki neasimilirane. Uz njih ima i asimiliranih riječi koje se javljaju samo u nominativnom obliku. Primjeri:

Onaj koji je kupi *tickets* (karte)
Tko doli na *Second street* (Drugo ulici)
Ja sam bila sa *friend* (friend, prijatelj)

Asimilirane riječi poslije kojih je dan hrvatski ekvivalent obično ostaju gramatički neasimilirane:

ulovio je na *huk*, na udicu
u *inšurinc*, osiguraciji

Posuđenice muškog roda dekliniraju se po deklinaciji imenica za muški rod. Zastupljeni su svi padeži:

Jednina

Akuzativ	idemo na <i>bič</i> (beach, plaža) oni rade <i>bridž</i> (bridge, most)
Genitiv	neka uče za <i>kampentera</i> (carpenter, stolar) niti ikakvog <i>tikita</i> (ticket, karta)
Dativ/Lokativ	plati <i>govermenu</i> (government, vlada) daleko na <i>tanšipu</i> (township, općina)
Instrumental	gremo zi <i>busom</i> (bus, autobus) sa <i>trenom</i> (train, vlak)

Množina

Nominativ	<i>boti</i> pasaju (boat, brod) <i>čekenì</i> su dobri (chicken, pilić)
Akuzativ	ove sve <i>tikce</i> (ticket, karta) sve <i>bojse</i> (boy, dječaka)
Genitiv	od onih <i>bega</i> (bag, torba) deset <i>šteti</i> (state, država) sto <i>galoni</i> (gallon, galon)

Nastavak -i koji se javlja kod posljednje dvije riječi u genitivu plurala je karakterističan za čakavski dijalekt jer je to jedan od načina kako se formira taj padež u tom dijalektu. Ta karakteristika prenesena je i na posuđenice.¹⁹

Dativ/Lokativ po drugim *plezima* (place, mjesto)
daje se *štetovima* (state, država)

Instrumental sa *bojsima* (boy, dječak)
sa *eroplanima* (airplane, avion)

Imenice muškog roda koje završavaju na -o se ne sklanjaju:²⁰

od *imigrešn lo* (immigration law, zakon o imigraciji)
na *pilo* (pillow, jastuk)
sa *tebleklo* (tablecloth, stolnjak)

Imenice muškog roda na -i ostaju u nominativnom obliku za sve padeže ili imaju deklinaciju imenica muškog roda:

u veliki *siti* (city, grad)
to je bilo na *sandi* (Sunday, nedjelja)
s *nevi* (navy, mornarica)

ili u deklinaciji:

nemaju *pensija* (penny, novčić)
na *Ej Piža* (A & P, naziv dućana)

Imenice ženskog roda na -a predstavljene su u svim padežima:

Jednina

Akuzativ imam *karu* (car, auto)
jednu *šiftu* (shift, smjena)

Genitiv uzmu meni polak *jarde* (yard, dvorište)
nema *rume* (room, prostor, soba)

Dativ/Lokativ kako ženska na *ofici* (office, kancelarija)
u *jadi* (yard, dvorište)

Instrumental s dobron *viskon* (whiskey, viski)

Promjena instrumentalnog nastavka -om u -on je karakteristika čakavskog dijalekta gdje završni *m* u većini slučajeva prelazi u *n*²¹

s *karu* (car, auto) gdje je *u* instrumentalni nastavak u čakavskom dijalektu²²

Množina

Nominativ	lipe <i>kare</i> (car, auto) male <i>baskete</i> (basket, košara)
Akuzativ	kupila je <i>bole</i> (bowl, zdjela) zatvaraj <i>fektorije</i> (factory, tvornica)
Genitiv	od moje kuće do <i>fektorija</i> do bridže i <i>hauza</i> (house, kuća)

Dative/Lokativ u *jardama*
u *karama* (car, auto)

Instrumental sa *brošama* (brush, četka)

Posuđenice ženskog roda koje završavaju suglasnikom ne sklanjaju se:

donija je male *poskart* (postcard, dopisnica)
bija je na *vizit* (visit, posjeta)

Također se ne sklanjaju imenice ženskog roda na -i

idem s *grani* (grannie, baka)
one se igraju s *dali* (doll, lutka)

Zaključak o padežu posuđenica:

- 1) Inflektivni nastavci dodaju se na korijen posuđenica kao npr.: bus+om (bus, autobus) ili penter+i (painter, ličilac).
- 2) Posuđenice muškog roda koje završavaju na suglasnik i ženskog roda na -a dekliniraju se kao takve imenice u hrvatskom.
- 3) Imenice muškog roda na -o i ženskog roda na suglasnik ili -i ostaju nepromijenjene u svim padežima.
- 4) Imenice muškog roda na -i se ili sklanjaju ili su im kosi padeži identični nominativu.
- 5) Iako je većina posuđenica asimilirana prema gramatičkoj strukturi hrvatskog jezika, adaptirane posuđenice izmjenjuju se s neadaptiranim. Istu posuđenicu informanti naizmjenično upotrijebe u asimiliranom i neasimiliranom obliku. Te varijacije naročito su karakteristične za informante druge generacije.
- 6) Oblici karakteristični za čakavski dijalekat pojavljuju se i u posuđenicama. Upotreba akuzativa umjesto lokativa koja je karakteristična u čakavskom pojavljuje se i u posuđenicama kao što pokazuju slijedeći primjeri: Bio je u mali *bot* na *ižolu* (umjesto *botu*; boat, brod) Kad smo bili na *funeral* (umjesto *funeralu*; funeral, pogreb)

c) Broj

Gramatičku kategoriju broja (jedinu i množinu) imaju oba jezika, ali je način realizacije te kategorije drugačiji. U hrvatskom je množina naznačena nastavcima raznih oblika, dok se u AE pluralni nastavak -s ne mijenja po padežima. U posuđenicama AE nastavak za množinu je ili izostavljen i zamijenjen H pluralnim nastavcima, ili je AE nastavak zadržan, a u tome slučaju gubi svoju gramatičku funkciju. Slijedeći primjeri pokazuju kako je AE nastavak za množinu upotrijebljen u posuđenicama:

- 1) -s postaje dio osnove u jednini i množini i time gubi svoju funkciju nastavka u množini koju ima u AE:

bojs (jed.)	bojsi (množ.)
imate li bojsa?	s bojsima

Nastavci za množinu koji su nadodani (-i, -ima) ukazuju da je -s dio osnove a množina je izražena H nastavcima.

To se vidi i u slijedećim primjerima:

šuz (shoes, cipele)	šuzi (množ.)
tuls (tools, alati)	tulsi (množ.)
dons (doughnuts, uštipci)	donsi (množ.)

- 2) -s se javlja samo kao dio množinske osnove i gubi gramatičku funkciju množine:

step (step, stepenica)	stepsi (množ.)
bola (bowl, zdjela)	bolze (množ.)
trok (truck, kamion)	truksi (množ.)

- 3) Dolazi do importancije AE pluralnog nastavka koji ne gubi svoju gramatičku funkciju, barem ne u nominativu:

jer (year, godina)	jerz (množ.)
tvin (twin, blizanac)	tvinz (množ.)

Takvih primjera ima još u dijelu gdje smo govorili o imenicama ženskog roda na suglasnik.

- 4) Mnogobrojni su primjeri kod kojih je -s ispušten a na osnovu su nadodani H pluralni nastavci.

čer (chair, stolica)	čer+i
kar (car, auto)	kar+ima

Pridjevi

Proces posuđivanja u toj gramatičkoj kategoriji nije toliko aktivan kao kod imenica i većina pridjeva zadržava svoj originalan oblik. AE pridjevi nemaju oznaku za rod, broj i padež i suprotno imenicama oni ga ne dobivaju u posuđenicama, tako da se pridjevi adaptiraju samo fonološki dok su morfološki neasimilirani:

ona je *bjutiful* (beautiful, lijep)

najs mjesto (nice, lijep)

nu haus (new, nov)

Pridjevi koji završavaju na -i u svojem izvornom obliku nisu dokaz morfološke adaptacije u posuđenici. Tako npr. *krezi* (crazy, lud) *foni* (funny, smiješan) ili *hapi* (happy, sretan) imaju -i u osnovi i taj se nastavak ne može interpretirati kao oznaka određenog oblika pridjeva muškog roda u hrvatskom.

Pridjevski derivacijski sufixi -ski i njegova dijalektološka varijacija -ški pojavljuju se u posuđenicama:

nisu znali *ingleski* (English, engleski)

ona je učila *ingleški*

po *džapaneski* stranama (Japanese, japanski) gdje pridjev nije dekliniran već je ostao nepromijenjen u nominativnom obliku.

Oblici za komparativ i superlativ nisu posuđeni iz AE. Primjeri kao što su *čipije* (od cheap, jeftin) *najčipije* pokazuju da su ti oblici tvoreni prema pravilima tvorbe komparativa i superlativa u hrvatskom.

Zamjenice

U govoru informanata ne pojavljuju se zamjenice posuđenice. Ako su ikad upotrijebljene, uvijek se javljaju u frazama koje su uobičajene u AE kao što su slijedeće: Aj no (I know, znam), ju no (you know, znaš), dec vaj (that's why, to je razlog).

Brojevi

U AE brojevi ne pripadaju posebnoj gramatičkoj kategoriji. Ne postoji morfološka adaptacija te gramatičke vrte riječi. AE brojevi su asimilirani fonološki naročito od informanata iz prve generacije. Datumi, a naročito datumi rođenja i dolaska u Ameriku, dani su u izvornom obliku jer su te fraze bile među prvim koje su govornici naučili kad su se doselili; takve su i ostale u upotrebi:

Ja sam došla u Ameriku dvadeset augusta, *najtin tventi najn* (nineteen twenty-nine, 1929)

Ovdje sam od *najtin forti*, *forti van* (nineteen forty, forti-one, 1940, 1941)

znaš da je to bilo onda, *nineteen sixty* (1960)

Glagoli

Glagoli su drugi po broju riječi posuđenica poslije imenica. Kad je posuđenica glagol primljen u jezik, on dobija verbalni infinitivni nastavak i vlada se prema pravilima konjugacija u hrvatskom jeziku. Najproduktivniji infinitivni nastavak je *-ati* koji se dodaje direktno na fonološki adaptiranu osnovu posuđenice. Slijedeći primjeri su glagoli u infinitivu i u prezentu:

on *akta* (to act, djelovati)
bilda*t* (to build, graditi)
ona *kera* (to care, brinuti se)
forgetat (to forget, zaboraviti)
lajkaš *hier* (to like, voljeti)
oni svi *pentaju* (to paint, bojadisati)
koji *runadu* vlakove (to run, upravljati)

Nastavak *-du* u *runadu* javlja se u čakavskom dijalektu umjesto standardnog *-ju*.²³

onda *šipaju* (to ship, odpremiti)

tokan po naški (to talk, govoriti) gdje se nastavak za prvo lice jednine *-m* promjenjen u *-n* što je još jedna karakteristika prenesena iz čakavskog dijalekta na posuđenice.²⁴

Primjera glagola posuđenica u perfektu:

u nas *su* sve već *čendžali* (to change, promijeniti)
ona *je kvitala* (to quit, napustiti)
rajdali smo na vrh (to ride, voziti se)
šapali su (to shop, kupovati)
pa *smo* taljan *tokali* (to talk, govoriti)

Posuđenice se javljaju i u drugim vremenima osim prezenta i perfekta.

Futur

očeš kuću *bildat?* (to build, graditi)
mi ćemo te *introdusati* (to introduce, upoznati)

Kondicional

ono *bismo kivali* (to keep, čuvati)
on *bi lajka* da te vidi (to like, voljeti)
mi *bi tokali* s tobom (to talk, govoriti)

Futur egzaktni

budem konektala (to connect, spojiti)

Pluskvamperfekt

dže si *bila dansala*, to je bio tanc (to dance, plesati)

Drugi najproduktivniji infinitivni nastavak je *-ovati*:

trebaju *šipovat* (to ship, odpremiti)
moro je *stardovat* skulu (to start, početi)
to je *stardovano* u Sarajevu

Manje produktivni su glagoli s infinitivnim nastavkom *-iti*:

onda se stajer *čendži* (to change, promijeniti)
ona je *nidila* (to need, trebati)

Neki glagoli posuđenice dobijaju prefikse i time od imperfektnih glagola dobijamo perfektivne:

da nešto <i>zasevaš</i>	za+sevaš (to save, štedjeti)
ti češ kuću <i>zabildat</i>	za+bildat (to build, graditi)
ona je hauz <i>oklinala</i>	o+klinat (to clean, čistiti)
da na mašinu <i>natajpan</i>	na+tajpat (to type, tipkati)

Kod posuđenica ima i reflektivnih glagola. Oni su semantički analogni istim glagolima u hrvatskom koji su također reflektivni. Tako imamo:

<i>čenčaju se</i>	prema: mijenjati se (to change)
<i>mi se ne kišujemo</i>	prema: ljubiti se (to kiss)
<i>mi smo se klajmbali</i>	prema: penjati se (to climb)
<i>onda smo se muvali</i>	prema: seliti se (to move)

Glagoli posuđenice u imperativu nisu morfološki adaptirani. Oni ostaju nepromijenjeni bez nastavaka za imperativ koji postoje u hrvatskom:

sej halo! (to say, reći)
go va Mariji! (to go, ići)
kumon, hani! (come on, hajde, idi)

Osim imperativa vrlo malo glagola posuđenica ostaje gramatički neasimilirana. Takvi slučajevi se javljaju kad u rečenici već postoji hrvatski glagol, kao npr.: narod bježi, *run* iz kraja ili kad je glagol upotrijebljen u frazi: aj *sej* (I say, ja kažem).

Zaključak o fonološkoj i gramatičkoj adaptaciji posuđenica

Posuđenice iz AE doživljavaju razne vidove *fonološke* adaptacije u hrvatskom jeziku kojim se govori u Americi. Kompletna fonološka asimilacija karakteristična je za informante prve generacije, tj. za one kojima je materinji jezik hrvatski, dok se fonološki

neasimilirane riječi javljaju u govoru njihove djece kojima hrvatski jezik nije više primarni jezik. Ponekad je ista posuđenica interpretirana na više načina zavisno od generacije koja je usvojila, kao na primjer.

bureau »ormar s ladicama«	bijura (starija gen.)	bjuro (mlađa gen.)
furnace »peć«	feneš	fernes
neighbor »susjed«	neber	nejbor

Kao što smo vidjeli fonološke karakteristike dijalekta, u ovom slučaju čakavskog, također se pojavljuju u izgovoru posuđenica.

Najvažnije je pitanje: Koliko je fonološka interferencija iz AE utjecala na osnovnu strukturu HČ dijalekta? Drugim riječima, da li se broj fonema u hrvatskom fonološkom sistemu povećao ili smanjio pod utjecajem AE? Vidjeli smo da oni kojima je hrvatski primarni jezik realiziraju AE foneme prema fonološkoj strukturi svojega dijalekta. Informanti druge generacije pokušavaju s manje ili s više uspjeha da se u izvoru posuđenica približe hrvatskom fonološkom fondu glasova. Iako su stupnjevi adaptacije mnogi i različiti, ni jedan novi fonem nije ušao u već postojeći fonološki sistem kao rezultat jezika u kontaktu. Ako su se AE fonemi i pojavili u govoru informanata oni imaju alofonsku funkciju, kao na primjer *vi* se ponekad izgovara kao /wi/, ali promjena jednog fonema u drugi ne povlači za sobom promjenu u značenju tako da se *w* javlja kao alofon *v*. Dakle, iako su fonološke adaptacije AE fonema mnoge, one su u strukturalnom pogledu minimalne.

Kao i kod fonološke adaptacije u govoru informanata nalazimo *gramatički* neasimilirane i asimilirane posuđenice. Te prve se primarno javljaju u govoru informanata druge generacije kod koje su također karakteristične varijacije u načinu i stupnju gramatičke adaptacije. Naizmjenična upotreba asimiliranih i neasimiliranih posuđenica naročito je izražena kod imenica. Karakteristično je da pridjevi i brojevi imaju minimalnu gramatičnu adaptaciju, dok su glagoli najkompletnije asimilirani toj gramatičkoj kategoriji u hrvatskom. Kad je jednom posuđenica adaptirana u određenu gramatičku kategoriju, ona u svojim oblicima ne odstupa od pravila koja vrijede za tu kategoriju.

Ni jedan inflektivni AE morfem nije sačuvan u govoru informanata u svojoj pravoj funkciji. Pluralni nastavak *-s* pojavio se u nekoliko riječi (vidi razmatranje o broju kod posuđenica), ali samo u nominativu množine, dok nije bilo slučajeva da bi svoju funkciju zadržao u drugim padežima množine, pa nam stoga njegova pojava nije dovoljan dokaz da je u jeziku došlo do importacije novog morfema. Njegova pojava se može objasniti kao slučaj fonološki asimilirane posuđenice bez morfološke adaptacije.

Neke od gramatičkih karakteristika čakavskog dijalekta, kao što je pokazano na prethodnim stranicama, prenesene su na posuđenice.

Našu formalnu analizu američkoga hrvatskog čakavskog govora ilustrirat ćemo primjerima konverzacije samih informanata čakavaca.

Napomena

Budući da se u ovom istraživanju nisam bavila akcenatskom problematikom, u idućim tekstovima nisu označeni akcenti. Međutim, izgovor informanata zabilježen je na magnetofonskoj vrpici, pa je tako sačuvan za eventualna buduća istraživanja.

4) Primjeri američkoga hrvatskog jezika u govoru informanata čakavaca

(Informant 1 rođen je 1891. u Salima na Dugom otoku odakle su i njegovi roditelji. Uspio je sačuvati svoj čakavski dijalekt vrlo dobro. Govorio je sporo ali prilično tečno.)

Roko: Najpri san doša na tri otubra u Novjork. Na pet otubra san iša vanka i nisan se vratija natrag na brod.²⁵ Osta san u Jamerike. Brod je iša a ja san osta i gotovo. [Gdje ste živjeli?] U Novi Džersi, Hoboken. Onda ja san ima brata ovdeka, jednoga ča je bi pri u Ameriki pa san stavi u deset novina, deset šteti (state, država) u novine da tražin brata toga i toga po imenu. Nisan zna di je. Unda mi se nakon toliko vremena javi iz Verdžinije, Norfolk, Verdžinija. Onda san jedan put poša da iskat, pa san ga naša i onda je, ni ima rabote i doša s manon u Hobokin i osta je tri miseca s manon i naza u Verdžiniju. Onda se oženi, tamo ka se oženi za jenu šta je imala veliku farmu ali ona je bila slaba a on je bi u polis forsi (police force, milicija) a onda se nije smilo piti viski a on je zarobljeva veliku visku pa u karu su se vozili, vozili u karu četiri o njih i niki lopovi su pasalii pi, pi, i ubili ga. Onda u Ameriku... to su zvali proiбиšjun, ča su zvali proiбиšjun (prohibition, prohibicija) za viski i onda su ga ubili i zakopali, di mu je grob i sve i posli gotovo. To ti je u Verdžiniji, Norfok bilo. [Da li ste govorili engleski kad ste došli?] Malo. Razumi san nešto zašto san naviga po Ingleškoj pa san uza čuti po neku rič san zna, ali ka i ti kad si došla šta si znala? Ali da je bilo poći u školu kad san doša jednu godinu onda oraj (all right, u redu) ali meni je treba za živit ne školu kad san doša. (A di ste radili?) Radi san osamnaesti dan kako san doša, san zarabota na Lakavani rajrod (Lackawanna railroad, L. željeznici) u Hobokin. Lakavana je veliki rajrod, to su ona dva koja su u Džorze Siti (Jersey City) i Hobokin. Sve jedan štet, sve Novi Džorzi. Onda san ondeka rabota a dosta vremena, onda san učini damidž (damage,

šteta). Ja san tu rabota. Pa me je stavi pokraj broda jednoga pa onaj kar (car, auto) kako je, boti (boats, brodovi) pasaju pa rok vode... mareta pa je kar čapa brod pa prevalilo se i ja san zgubi rabotu, pa san zgubi rabotu, san poša u Persiveniju (Pennsylvania). Najpri san poša prvi put u Persiveniju u Harizburg san bi kod tete. Ja san ima jednu tetku ovde. Pa san se zarabota tu u Bethlehem štil (Bethlehem steel, tvornica čelika). Pa najpri se nenajede veliki deprešjun, nije bilo rabote nigdi. Ja san poša nazad u Hobokin, tamo san opeta ništo rabota na ešorma, malo ovo malo ono. Znaš šta je ešorma? Kad brodi skrcivaju i ukrcivaju, oni ljudi kad brodi dojdju pa sva ona kara (cars), onda šorman (shoreman) kod nas se zovu fakini. Onda san ču da se otvorilo tu jopet rabote onda san doša tu i uša san unutra i ono mi je dalo rabotu.

[Koliko djece imate?] Onoga i jenoga bojsa (boy, sin) a bojs ima četiri bojsa, četiri sina. Moj sin ima četiri sina.

(Informant 2 — žena — rođena je u Puntu na otoku Krku, 1899. Došla je u Ameriku 1926. U njenom govoru ima čakavskih i kajkavskih elemenata.)

[Kako se zovete?] Katarina Petešič. [Gdje stanujete?] Six seventy naj. Saut Fron(t) štrit, Pensilvenija. [Kad ste rođeni?] Ejtin najdi najn, Punat otok Krk. Moj otac isto na Punat otok Krk i mama. Ja san došla u Ameriku dvadeseta agusta najtin tventi najn. [Jeste li išli u školu?] Je, šest u Jugoslaviji na Punat, otok Krk. [Imate li djece?] Ja. Dva. Moja kćerka ima četrdeset godina. Ona se rodila u Nju Jork. On se rodija u Hobokin, Nju Džorzi. On je trideset i devet. Ja sam došla simo dvadeset i devete, u Novi Jork, ju no (you know, znaš). Onda san došla ove, si (see, vidiš) onda san bila tu osan mjeseca. Tu san bila došla u Štilton. Onda san bila tu osan miseci, onda mi je muž umra i ja san bila u drugom stanju z moju čerku. Onda san išla tamo u Nju Jork kod moga strica. Onda sam išla tamo. Onda sam imela tamo moju čer. Onda san se opeta oženila za toga Andžela Petešiča. Bili smo deset godina u Hobokin, Nju Džorzi. On je tamo živija prija, ju no, onda smo tamo živili deset godina. A tamo je moj sin rojen po njem, on je po njem. Feni je po prvomu. Onda kad smo bili deset godina smo bili u Nju Džorzi onda moj muž... tamo je bila slaba radnja, znaš deprešjun, onda samo se mufali (to move, premjestiti) va Štiltonu. Onda smo sada tu već trideset godina, si, trideset godina smo tu...

(Kratki razgovor između informanta prve i druge generacije. Marija je rođena u Puntu, otok Krk 1906, a došla je u Ameriku 1939. Njeni su roditelji također iz Punta. Feni, njena nećakinja, rođena je u New Yorku 1930, ali od djetinjstva živi u Steeltonu. Njeni roditelji su s Dugog otoka (otac) i s Krka (majka). Interferencija u njenom govoru je mnogo izraženija nego kod prvog informanta. Katarina je informant 2.)

Marija: Rojaci poznati, onda ijemo. Kapetani, naši pomorci. Ona to nikad neće zaboravit ča je imala najš... (nice, lijepo) junu (you know) kudagod smo išli svuda su nas vodili, tamo po Zagrebu, Gradski Podrum, pa su nas vodili, ju no, neće nikad zaboravit ona četiri mjeseća. Sve što je bilo nešto za vidit to su hteli da nam pokažu. Moraš nekoga imat da te uzme nekamo. Bili na ples. One sviraju tamburu, ju no.

Feni: Pa san bila va Opatija. Oh, beautiful! [Jeste se kupali?] Je, je na Punat. Ima lijepo za kupat se. Oh, beautiful, joj! On the Adriatic (Na Jadranu) .

Marija: Tu je tako more onda samo krozaš (to cross, preći) za dva tri minuti si dole na kupanju, a hoćeš kabine onda ...

Feni: Za raci, crabs (crab, rak) you know, na noći smo mali dva barke. Smo išli vanka. Smo išli raci, smo išli doma njih kuhati i jesti. Je, dobro. The guy had a bathing suit with high boots, got the crabs along the shore and the girls... (Momak je imao kupaće gaćice i visoke čizme i hvatao je rakove uz obalu a djevojke...) po noći, u pol noći, sve u noći na večer je bilo.

Marija: Onda dodžu raci blizu kraja.

Feni: It was at midnight. We cooked them and ate them. (Bilo je to u ponoć. Skuhali smo ih i pojeli.)

Katarina: Hobotnice, kako ono budu, oktopus.

Feni: No bones in it. No bone at all. (Nema kostiju na njima. Bez ikakvih kostiju.)

Marija: Na hobotnici no bon. (bone, kost) Hobotnica je dobra.

(Informant druge generacije. Otac i majka su mu čakavci. On je rođen u Hobokenu, New Jersey 1931. Katarina i Marija, informanti iz prethodnih konverzacija.)

Anton: O, čekaj, prva dženeracija, posli pustiju kuću kad su ženjeni i žena je engleški, govori engleški. Doma onda dojedu na mat oli otac kuću, pustiju sve engleški vonka, kad dojedu nutra, brojiš po rvaski, govoriš po rvaski sa svojima. Onda kad ideš vonka vrata odma onda sve natrag engleški, pustiš rvaski doma. [Neki oženjeni Jugoslavenkom govore hrvatski u kući] Neki. Ko obadva znaju. Ma ja znan ka san bi va Hobokin jedan put jena cura je došla v Jugoslaviju, onda ona je ženila jedan Hrvat, je rojen ovde. Onda oni su... govore hrvaski dokle, ja mislim, ona je naučila enngleški. I ka ja iden s njezin otac na doktor. On (otac) ne zna dobro engleški govorit. On meni reče a ja odma znon ča reč doktor va engleški. Ma odma, ne čekaš, on reče da ne more jesti a ja odma rečen: He can't eat. Doesn't have an appetite. So that's how it goes. (On ne može jesti. Nema apetita. Tako to ide.) Djeca nečeju znat ništ. Ko bi stali ovde va vu kuću šest miseci do leto, bi znali.

Katarina: Ja dojdem u njega kuću, ja s njim tokam (to talk, govoriti) po naški. I Feni. I kad on dodže ovde mi uvijek naški govorimo. Grani, vat du ju tok? Aj sej: Po moju. (Grannie, what do you talk. I say:, Bako, šta govoriš. Ja kažem:)

Marija: Razumili bi, ju no, but (ali)...

Anton: Lako naučili...

Katarina: Moj sin i taljanski, si, moj muž zna taljanski dobro.

Anton: Ja ne znam taljanski.

Katarina: Ono da je on bil više doma pa da smo taljan tokali (to talk, govoriti) on bi nauči, junu, taljanski više ali, ju no... On je svršija školu, si. Sa ću ja praviti, čekaj. On je svršija školu ovde u San Meri i on je doša doma da on gre za kalidž za tičera ol so (or so, ili nešto slično) Govori: Pap, ja ne rabotati tu, no, no. Go va Middleton i sada radi znaš. Već je puni jer (year, godina) je sada olmost (skoro) da radi tu kadi sada radi. Jesu hapi, si. (happy, see, sretni, vidiš)

Anton: Mothers (Majke)

Marija: Je moga poč va kalidž ma ni ote poč. Da će se oženit, voli je curu.

Anton: Kad smo svi va kalidž, ki će rabotat? Ki će ju bit tičeri (teacher, učitelj), svi lojeri (lawyer, advokat), svi doktori, a ki će načinit kuće?

Marija: On reče da njegovi neka se uče za karpentera (carpenter, stolar), or (ili) oni ke imaju vele mani (money, novac). Kalidž i ofis pipel (office people, ljudi u kancelarijama) nemaju tu mač (too much, previše). Ča, on ima dobro. Aj min (I mean, mislim) kako ženska na ofici, ju no, a muški kako ofis vork (office work, kancelarijski posao) ne plaćaju puno a oni imaju po sedan dolar na uru, plomberi i karpenteri. (plumber, carpenter, vodoinstalater, stolar)

Katarina: Karpenteri šest, sedan, osan dolari na uru.

Anton: Tri leta nazad u Cumberland kad ja rabotam su došli dvi oficiri od Jugoslavije za vizitu. Onda ja sam poša govorit nji i odma kad san ja prvi rič reka on je znao da san ja bi Dalmatinac. On je odma reka da si Dalmatinac ka san mu samo reka kako ste vi? I ne znam ča drugo. [»Ča« je dalmatinski] Ča si reka, ča očes. On je reka: Dalmatinac najprvo ka digne se va jutro, galun vina i sirova ribe. Sirovo, onda na rabotu. To se samo tako reče.

BILJEŠKE

¹ Ovaj je članak dio materijala što je obraden u mojoj doktorskoj dizertaciji koja nosi naslov *Serbo-Croatian and American English in Contact, a Sociolinguistic Study of the Serbo-Croatian Community in Steelton, Pennsylvania* i koja je napisana na Pennsylvania State University, University Park, Pennsylvania 1972. godine.

² Uriel Weinreich, *Languages in Contact, Findings and Problems* (The Hague, 1963), str. 1.

³ U. Weinreich (1963), str. 1.

⁴ Gerald Gilbert Govorchin, *Americans from Yugoslavia* (Gainesville, University of Florida Press, 1961).

⁵ *Population and Area of Municipalities in Pennsylvania* (Harrisburg, 1961), str. 23.

⁶ Govorchin, *Americans from Yugoslavia*.

⁷ Michael Grasha, *Croatian Fraternal Union of America* (Pittsburgh, Pennsylvania, 1958), str. 9.

⁸ Ova se analiza fonoloških realizacija AE vokala i konsonanata u posuđenicama može uporediti s knjigom R. Filipovića *The Phonemic Analysis of English Loan-Words in Croatian* (Zagreb, 1960), str. 38 i dalje. Slična fonološka analiza ali manje detaljna je u djelu Morton Benson »English Loanwords in Serbo-Croatian«, *American Speech*, XLII, br. 3, 1967, str. 185.

⁹ Mate Hrasle, »Narodni jezik i njegovi dijalekti«, *Enciklopedija Jugoslavije* (Zagreb, 1958), str. 507. Također Rudolf Strohal, »Dijalekat grada Vrbnika na otoku Krku u prošlim vijekovima upoređen sa današnjim«, *Rad JAZU* 199, 1913, str. 84.

¹⁰ (Kompjuder) je posuđenica pošto je informant napustio Jugoslaviju, prije nego što je mogao znati za ovu riječ koja danas postoji u hrvatskom jeziku kao *komputer*. Još jedna indikacija da je riječ posuđenica ozvučavanje međusamoglasničkog (t) u (d) što je karakteristično za neke američke dijalekte.

¹¹ R. Strohal (1913), str. 84—85.

¹² R. Strohal (1913) »Sični suglasnici prelaze često u tuđim riječima u nepčane, kao u... univeršitet, tal. universita... istrument, lat. instrumentum... poneštra, tal. finestra...«, str. 91—92.

¹³ R. Strohal (1913), str. 93, daje primjere kao počtovani < poštovani; lip < lipče u komparativu.

¹⁴ Standardni hrvatski razlikuje dva para fonema *é* i *č*, *d* i *dž*. Oni koji govore čakavskim dijalektom ne prave tu razliku i mjesto četiri fonema imaju samo dva *č* i *dž*. Pod utjecajem AE, koji također ima samo dva fonema a ne četiri, *č* i *dž* su tipični u izgovoru informanata.

¹⁵ R. Strohal (1913) »Tekući suglasnik l dolazi katkada mjesto suglasnika r, i to u starijem narječju u tuđim riječima, kao u brvijal, tal. (lat.) breviare, albitrarij, tal. arbitrario...«, str. 100—101.

¹⁶ O morfološkoj adaptaciji engleskih posuđenica govori R. Filipović u članku »The Morphological Adaptation of English Loan-Words in Serbo-Croat«, *Studia Romanica et Anglicae Zagrabiensia*, br. 11, 1961, str. 91—103. Budući da R. Filipović govori o morfološkoj adaptaciji posuđenica u standardnom hrvatskom koji ima status primarnog jezika, a u ovom članku se razmatra ista pojava samo u situaciji gdje je AE primarni jezik a hrvatski sekundarni, interesantno je usporediti razlike koje se javljaju u adaptacijama posuđenica.

¹⁷ Vid. R. Filipović (1961), str. 95.

¹⁸ Vidi R. Filipović (1961), str. 94.

¹⁹ R. Strohal (1913), str. 112 ili M. Hraste (1958), str. 508.

²⁰ U standardnom hrvatskom engleske posuđenice na -o se sklanjaju. R. Filipović (1961), str. 96 »Posuđenice koje završavaju na konsonant (brojkot, klaun) slijedit će paradigmu imenice *jelen* a po istoj paradigmi idu i posuđenice na -o (*bungalo*, *bufalo*) s time da zadržavaju nominativni završetak -o...«

²¹ M. Hraste (1958), str. 507: »najvažnija je crta prijelaz glasa *m* u nastavku riječi u *n*.«

²² R. Strohal (1913) nabraja slijedeće instrumentalne nastavke za ženski rod: *i* kao *pameti*; *u* kao *obitelju*; *ju* kao *pametju*, str. 112.

²³ M. Hraste (1958), str. 508.

²⁴ Vidi bilješku 22.

²⁵ U okruglim zagradama označene su AE riječi i prijevod posuđenica gdje je to bilo potrebno za razumijevanje teksta. U četvrtastim zagradama naznačena su pitanja postavljena informantima.